

CZUCZOR GERGELY KÉNYSZERŰ TÁVOZÁSA PESTRŐL.

Czuczor Gergely komáromi bencés tanárt az Akadémia nagygyűlése 1835-ben jegyzővé választotta. Czuczor Kovács Tamás bencés főpát engedélyével elfogadta a megválasztást és hivatalát elfoglalta. Két év múlva azonban, 1837-ben, el kellett távoznia Pestről. Ennek a kényszerű távozásnak a története nincs teljesen tisztázva. A helytartótanács, a magyar kancellária, a bécsi államértekezlet és Kolowrat miniszter iratai megvilágítják a távozás okát, de azt is, minek és kinek köszönhette Czuczor, hogy 1845-ben ismét Pestre jöhetett.

A Czuczor ellen megindult hivatalos eljárás kiindulópontját a Kolowrat-iratok közt találjuk meg 1836-ban.¹ Gr. Sednitzky József, a bécsi rendőri és cenzúrai főhivatal elnöke időnként az ország minden részéből beérkezett besúgó- és bizalmas jelentések alapján összegező jelentést (Stimmungs Rapporte aus dem Königreiche Ungarn) terjesztett az uralkodó elé az államértekezleti tanács útján. Az 1836 november 21-iki jelentésben Czuczorról is szó volt. Ferstl Lipót cs. kir. tanácsos, a bécsi rendőri főhatóság főbiztosi segédje ugyanis titkos megbízással Pestre küldetvén, innen jelentette Czuczorról, a Magy. Tudós Társaság jegyzőjéről, hogy Pesten papi állásához nem illő viselkedésével tűnik fel, egyszer egy korcsmában politikai vonatkozású megbotránkoztató társalgásban vett részt. Más oldalról érkezett jelentések is azt mutatják, hogy nemcsak állásához nem méltóan viselkedik, de erköcsi tekintetben is gyengeséget árul el. Ezt Ferstl Czuczor költeményeivel is bizonyította, azért mellékelte a nyomtatásban megjelent költeményeket is, hivatkozva a kötet 3., 5., 16., 19. és 25. és más lapjain megjelent költeményekre.² Azt is jelentette Ferstl, hogy a költeményekre nézve meghallgatta Kis Pál³ the-

¹ Kolowrat-iratok. Staatsarchiv. 1836 : 1676. sz.

² A 3. lapon a „Kezdődő szerelem“, az 5. l. „Az alsó szép“, a 16. l. „Egyetlen szerető“, a 19. l. „Kötődés“, a 25. l. az „Elpártolt leány“ c. versek.

³ Nemeskéri Kis Pál (1793—1847) bécsi könyvtártiszt therezianumi tanár, később apátkanonok, Ferenc Károly főherceg fiainak magyar oktatója.

reziánumi tanárt, akinek véleménye szerint a költemények lírai része épenséggel erotikus tartalmú, és ha teljesen nem látható is, nem áll másból, mint szerelmeskedésből és érzéki képekből, ami nem méltó egy bencés paphoz, kinek hivatása szerint az ifjúságot tanítania kellene. „Augsburgi ütközet” c. eposzában is több olyan kifejezés van, amely az ifjú olvasót felizgathatja. Mindezek alapján Sedlnitzky azt javasolta, hogy Czuczorra fel kellene hívni a magyar kancellária figyelmét és rá kellene bízni, hogy Czuczor Gergelyt Pesten a papi fennhatóság ellenőrzése alá helyeztesse, vagy pedig Pestről egyáltalán visszahívassa, hogy Pannonhalmán (Márton hegyén) pontos felügyelet alá helyeztessék. Ezenfelül Sedlnitzky Ferstlnek ugyanezen jelentése alapján kérte gróf Cziráky Antalnak, a pesti egyetem főkurátorának meghallgatását arra nézve: igaz-e az, hogy Henfner János pesti jogi tanár hallotta a korcsmában Czuczor izgató nyilatkozatát; ha igaz, jelölje meg Henfner „közelebbről” azon asztaltársaság tagjait, akiktől revolutionarius kijelentéseket hallott. Végül azt is jelentette Sedlnitzky, hogy Ferstl főbiztos az asztaltársaságot, különösen pedig Czuczort, további felügyelet alatt tartja. Ezt a jelentést gr. Kolowrat Ferenc miniszter referálta és javaslatára a király 1837 febr. 21-én kéziratot intézett⁴ gr. Pálffy Fidél magyar főkancellárhoz. A kir. kézirat szerint Czuczor Pestre érkezte után teljesen secularizálni kezdte magát, rendi ruha helyett világi ruhát viselt, szakállt és bajuszt növesztett, magánházban vett szállást, vendéglőben étkezik, a színházba és kaszinóba jár, a papi hivatástól eltért, és bár most bajuszt nem visel, még mindig paphoz nem illő életet folytat. Ezen alapon arra utasította a főkancellárt, fejezze ki a főapátnak a megütközését azon, hogy papjának ilyen viselkedése előtte ismeretlen maradt és kívánja intézkedését, hogy Czuczor bosszantó viselkedésre ne adjon alkalmat, hanem hogy papi és rendi hivatásához méltó életmódba kerüljön. Pálffy kancellár sietett a parancsnak eleget tenni:⁵ figyelmeztette Kovács Tamás pannonhalmi főapátot Czuczor gyengeségeire és tudatta vele a király kívánságát; a tudós társasági asztaltársaság forradalmi tartalmú beszélgetéseire nézve pedig a legnagyobb titoktartás kötelezettsége mellett, a köteles hűségére hivatkozva, nyilatkozatra szólította Henfner jogtanárt.

Henfner azonnal jelentette, hogy sohasem volt jelen oly asztaltársaságban, melyben tudóstársasági tagok forradalmi tartalmú beszélgetéseket folytattak volna egymással. Gyakran volt ugyan vacsorán abban a vendéglőben, melyben Czuczor, Bajza és Vörösmarty étkeztek, de legtöbbször külön asztalnál ült és így nem hallotta beszélgetésüket. Valahányszor közelebb volt asztalukhoz, vagy hallgattak, vagy közönbös

⁴ Kolowrat-iratok 1876 : 3601. sz. Magy. kancelláriai iratok 1837 : 277. sz.

⁵ Cancellaria 1837 : 523. és 719. sz.

dolgokról beszélgettek ; csak egyszer hallotta, hogy Kossuth Lajos leveleit⁶ dicsérték, amelyek írva és cenzurázás nélkül az egész országban el vannak terjedve. Egy másik alkalommal halk beszélgetésükből csak annyit értett meg, hogy Magyarország csak akkor fog felszabadulni, ha a magyar nyelv az országban általánossá válik. Ez a nyilatkozat azt a gondolatot keltette fel benne, hogy e férfiak iránya a magyar nyelv előmozdítása ügyében nem tiszta és őszinte, neki legalább is gyanusnak látszik. Többet azonban nem tud. Nem emlékszik, hogy ezt valakivel is közölte volna, de ha forradalmi beszélgetést hallott volna, azt kötelessége szerint illetékes helyen azonnal bejelentette volna.

Kovács főpát is csakhamar jelentette, hogy Czuczor a komáromi gimnázium humanitási osztályának tanára 1835-ben nem az ő tudtával, sem a rendnek közbenjárásával a Tudós Társaság jegyzőjévé és levéltárnokává választott, a választást gróf Teleki József, a társaság elnöke neki hivatalosan tudtára adta és kérte, hogy bocsássa Czuczort a társaság rendelkezésére. Sokáig határozatlan volt: beleegyezzék-e és megadja-e Czuczornak a pesti lakásra az engedélyt, vagy pedig megtagadja-e a Tudós Társaság óhaját és ezzel magát és rendjét gyűlöletessé tegye a kir. tekintéllyel megerősített és pártolt intézmény előtt.

Az is, hogy jelen volt (t. i. a főpát) a mult országgyűlésen, de más körülmények is, amelyeket nem hagyhatott figyelmen kívül, arra bírták, hogy engedjen a társaság óhajának; legfőképen azért, mert meg volt győződve, hogy a komáromi előljáróságtól állandóan dicsért jó szerzetes igyekszik majd új hivatala teendőit is teljesíteni, de azért szerzetesi körülményeinek is meg fog felelni, amit különben Czuczor, amikor komáromi előljárósága az ő nevében szerzetesi kötelességeinek teljesítésére figyelmeztette, teljesíteni szentül meg is fogadott.

Amikor azonban Czuczor Pestre ért, azt látta, hogy a szerzetesrendekben nincs hely, de ha volna is, az nem volna alkalmas, mert hivatalos teendői sem a határozott időhöz kötött étkezéssel, sem a csendes szerzetesi lakással nem egyeztetethők meg, minthogy kötelességei gyakran délután 2 óráig, este pedig a késő esti órákig tartanak. Épen ezért kénytelen volt magánháza szállást fogadni és vendéglőben étkezni.

Ezt ugyan ő, mint főpát semmikép sem tartotta helyesnek, de azért tűrte azon okból, mert szándéka volt Pesten házat venni, hogy a rendek azon tagjai, akik az egyetemen a diplomatikai és más rendkívüli tanulmányokkal fognak foglalkozni, ott egy szerzetes pap felügyelete alatt együtt legyenek.

Czuczor, mint egyedüli bencés a nagy városban előnyösebbnek tar-

⁶ T. i. Törvényhatósági Tudósításait.

totta rendi ruhája fölött tisztos polgári ruhát viselni, nehogy az utcán a mellette elhaladók tekintetükkel üldözzék. Bajuszt sohasem viselt Pesten, Komáromban csak igen gyengét, amíg azt szigorúan el nem tiltotta. Színházba csak ritkán járt, mert szerény jövedelme a legfőbb szükségletekre volt csak elég.

Az 1836-ban a főpát tudta és előzetes rendi cenzura nélkül megjelent versei miatt Czuczor szigorú dorgálásban részesült azzal a határozott utasítással, hogy a jövőben még a legjelentéktelenebb munkája is csak a rend előzetes cenzurája és jóváhagyása után jelenhetik meg.

A főpát megjegyzi ezután, hogy ámbár ezek az egyrészt némileg szükségből keletkezett, másrészt Czuczor költői szelleméből, továbbá más oly mindennapi példából származó gyengeségek talán megbocsáthatók, mindamellett nem helyesli azokat, sőt Czuczornak szigorúan meghagyta, ezentúl menjen valamely rendházba lakni és étkezni; továbbá utasította, hogy a vele közölt pontokra sürgősen küldje be lelkiismeretes védekező iratát.

Czuczor terjedelmes nyilatkozatban védekezett. Eszerint nem saját akaratából, szükségből fogadott magánházban lakást, mert a piaristáknál és a ferenceseknél nincs fölösleges szoba, a szervitáknál pedig oly drága a lakás, hogy nem vehetné igénybe. Egyébként hivatalában, mint tudóstársasági igazgatótanácsai jegyző, a meghatározott napokon déli 12 órán túl, este 8 órán túl, sőt nagygyűlésen este 10 óráig kell ott lennie, s így ily szokatlan időben való hazatérése több kellemetlenséget okozna lakótársainak és több megbotránkozást szülne a járókelőknél, mint az, hogy magánlakást bérelt.⁷ Ugyane nehézségek kényszerítették a vendéglőben való étkezésre, de mindig ügyelt papi méltóságára, külön asztalnál ült akademikus társaival és más írókkal. Ezen okból ily alkalommal szerzetesi ruháját tisztos polgárral cserélte fel, hogy a járókelők esetleges megszólását elkerülje, mert tartott attól, hogy vele is megeshetik az, ami egy tiszteletben álló férfival megtörtént, amikor papi ruhában akademikus társaival késő este a nagygyűlésből hazatért, hogy egy pajkos ifjú utána kiáltozott, szabad-e a papnak ily későn az utcán járnia, majd feljelentem előjáróinál.

⁷ Nem tagadható, hogy ez gyenge megokolás volt Czuczor részéről, mert jegyzői foglalatosságára ellenőrizhető. Az akadémiai év a nagygyűlés után a következő nagygyűlés befejezéséig tartott. 1835 nov. 16-ától 1836 aug. 29-éig volt heti ülés hétfőn d. u. 5-től kb. $\frac{1}{2}$ 8-ig, nagygyűlés szept. 1—10. közt délután, közülés szept. 11-én d. e. 10-től. Ez tényleg 12-ön túl tartott. Igazgatósági ülés, szept. 2-, 8- és 10-én a nagygyűlés alatt volt. 1836—37-iki évben a nagygyűlés aug. 31-től szept. 9-éig tartott és közben szept. 4. és 9-én volt csak igazgató tanácsai ülés. Így tehát minden évben csak egy héten fordult elő az az eset, hogy az ülés esetleg tovább tartott.

Azt, hogy bajuszt és szakállt viselt Pesten, Czuczor mint költött dolgot tagadta.⁸

A színházlátogatásra megjegyzi, hogy jövedelme a legszükségeseb-
bekre is alig elegendő, mulatságra épen nem telik, mégis elismeri, hogy
néha volt a magyar színházban (a tudóstársasági páholyban díjtalanul),
mert így a neki véleményezésre kiadott drámai művekről sokkal helye-
sebb ítéletet írhatott. Ezt azonban nem mulatságból, hanem egyedül a
magyar nyelv művelése végett tette, ami hivatali kötelessége ; látható ez
abból is, hogy a lakása közelében levő német színházban sohasem volt.

A Casino tagjának ennek az igazgatósága választotta meg⁹ ; kérel-
me nélkül. Ezt a kitüntetést elfogadta, mert itt a legkiválóbb férfiak (tá-
bornokok, kamarai és helytartótanácsi, legfelsőbb bírósági főtisztviselők)
társaságában lehetett, azonkívül a nevezetesebb újságok, folyóiratok és
könyvek rendelkezésére állottak. Így tehát nem időtöltésből, hanem azért
jelenik meg a Casinóban hetenként kétszer reggel, hogy a könyvtárt hasz-
nálja ; egyébként a Casino és más művelődési intézetek közt a nevet ki-
véve alig lehet különbséget tenni, ha csak azt nem, hogy a Casinóban
az olvasókat zavaró tagokat a névsorból törlik, míg másutt ilyenek ta-
gok maradhatnak ; különben is szó van arról, hogy a Casino és a Tudós
Társaság könyvtára a két intézet tagjainak kölcsönösen rendelkezésére
álljon.

Vallásos kötelességeit úgy teljesíti, ahogy a kolostor falain kívül le-
het : vásár- és ünnepnapon misét mond, hétköznapiakon felhívás esetén
a ferenceseknek vagy a plébánosnak rendelkezésre áll ; a gyónást rész-
ben Komáromban, részben Győrött elvégezte, a bűjtöket a primási hely-
nök által bizonyos körülmények közt a szerzetesekre is kiterjesztett fel-
tételek alatt megtartotta.

A terhére rótt költemények kiadására megjegyzi, hogy mindig vol-
tak tiszteletreméltó világiak és papok, akik szerelmi költeményeikkel hí-
ressé váltak. Petrarca, Rómának a feltámadás napján költői koronával
nyilvánosan ékesített szerelmi költője, Janus Pannonius, Révay Miklós,
Faludy Ferenc, Ányos Pál, Verseyhy Ferenc mind papok voltak, akik

⁸ Erre vonatkozólag Széchenyinek 1835 okt. 28-iki Tasnerhoz írt levele tartalmaz bizonyítékot, hogy Czuczornak eleinte Pesten is volt bajusza. A levél így szól : „Nosenak (hajózási tisztviselő) tudom előbb lesz bajusza, mintsem hogy magyarul tanuljon. Das ist die gewöhnlichste Art der Deutschen ohne viel Mühe den Ungarn ein Opfer zu bringen. Schedeltől, ki oly szép ember volt, már előre irtózom. Hála az Egeknek, hogy Czuczor lecsípte a magáét. Egy bajuszos pap! Ich sehe jemanden in der Herren-Gasse (in Wien) darüber, erblassen.“ (Ez a valaki gr. Kolowrat miniszter volt.)

⁹ Ez tévedés, mert a Casinóba a tudósok, írók mint bejelentett vendégek járhattak díjtalanul.

rosszalás nélkül hódoltak Eratónak. A költészet megjelenítő phantáziának eredménye, feltételezi a képzeletet, de nem a tárgynak is élvezetét. Ahol ez utóbbi eset áll fenn, ott sülyed a költészet, mert az isteni szellemet a durva tapasztalás profanizálja ; azért az aesthetika szabályain alapuló szépművészet alapja nem lehet bűn ; az elmélet és a gyakorlat, a művészet és élet nem egyértékű. E mellett szól (Czuczornak) több példája. Most egy drámai költeményt akar írni, amelyben jó és rossz, szent és bűnös, alacsony és fennkölt jellemek fordulnak elő kölcsönösen. Ha költeményeit rosszalják, félnie kell, hogy e művéért vádlója az emberiség salakjának fogja odaállítani ; de különben nem annyira szerző a kifogásolt költeményekben, hanem inkább e szerelmi költemények gyűjtője és ezek nem lehetnek gonoszak, mert egyik cenzor sem tagadta meg közlésre az engedélyt ; véleménye szerint e férfiak tekintélyének inkább lehet hinni, mint egy alattomos besúgó rágalmainak. Nem vádolható sem vallásos kötelességének elhanyagolásával, sem nyilvános botrányokozással, és ha valamit tett, ami nem volt helyes, nem szándékosan, hanem hivatalából kifolyólag tette, erre pedig a Tudós Társaság majdnem egyhangúan hívta meg. Mindezek alapján arra kérte Czuczor a főapátot, győződjék meg a felhozott adatok valóságáról és mivel vallásos kötelességeinek elhanyagolását vetik a szemére, hivatkozik arra, hogy a kolera idején Komáromban mit tett a szenvedőkért. Ezen működéséért, ha a megye és a város a legfelsőbb helyre terjesztették volna, megfelelő dicséretet kellett volna kapnia. Kérte azért a főapátot, adja ezt a király tudtára és kérje egyúttal tiltkos vádlójának elfogatását, hogy a feljelentés vaiódi oka kiderüljön, mert véleménye szerint az eljárás egészen más okból indult meg ellene, különben tiltkos vádlója a főapátnak, közvetlen előjárójának elkerülésével nem terhelte volna a királyt.

A főapát felterjesztette Czuczor védőiratát megerősítve tényállásait és méltányos ítéletet kért. Ezenfelül a megelőző királyi kézirat ama kijelentéséből, hogy Czuczor nem teljesít rendi kötelességeket, azt a következtetést vonta le, hogy a Tudós Társaságtól megválasztott szerzeteseket nem bocsáthatja a Társaság rendelkezésére ; de ezen alapelv szerint nem engedhetné meg azt sem, hogy egyetemi tanári állásra pályázzanak, holott a fennálló legmagasabb rendelkezések szerint erre rendtársait sarkalnia kell ; ezért arra kérte a főkancellárt, tudassa vele, vajon az-e a királynak a szándéka, hogy Czuczort a rendbe visszahívja, továbbá, hogy milyen eljárást kövessen a jövőben azokkal, akiket a Tudós Társaság tagjaivá választ.

A főkancellár, papról lévén szó, döntés előtt meghallgatta Haulik György püspök, kancelláriai tanácsos véleményét.

Haulik a királyhoz érkezett feljelentést egybevetve Czuczor nyilat-

kozatával és a főapát jelentésével, arra a megállapodásra jutott, hogy a Czuczor terhére rótt hibák a valóságnak nagyobbrészt megfelelnek. Czuczor ugyanis nem tagadja, hogy költői szellemét erotikus előadásokkal nemcsak foglalkoztatni szereti, de nem restelte az érzéki szerelemnek szentelt énekeit ki is adni. Nem tagadja azt sem, hogy Pestre való érkezésekor szerzetesi ruháját civilruhával cserélte fel, hogy magánháiban lakott, hogy vendéglőben étkezett; hogy a magyar színházat néha, a Casinót szorgalmasan látogatta. Azt azonban tagadja, hogy bajuszt viselt, de a főapát beismeri, hogy Czuczor Komáromban gyenge szakállt viselt. Így tehát Haulik szerint nem sikerült sem a főapátnak, még kevésbé Czuczornak a terhükre rótt hibákat ellenokokkal tisztázni. A főapátnak kötelessége ugyanis alattvalóira ügyelni, s ha ezek letérnek a helyes útról, köteles őket arra visszavezetni. Nem lehetett előtte ismeretlen Czuczor életmódja s azt nem lett volna szabad túrnie. Ez az elnézés a pannonhalmi konvent laza disciplinájára mutat. A civil ruha használata, a rendkívüli eseteket kivéve, még a világi papságnak is tilos Magyarországon. A Czuczor által felhozott mentségek pedig gyengék és nem indokolják azt, hogy egy bencés szoros engedelmességű barát levesse szerzetesi köntösét, civilruhát öltön, magánháiban lakjék, vendéglőbe járjon étkezni, egyébként is világi gyülekezetekben forduljon meg, s így a disciplina lazításával a világi papságnak rossz példát adjon. A költői szellem és Czuczor felhozott példái szintén nem elégségesek arra, hogy a gondolkodó és helyesen ítélő embereknek, azt az általános fogalmát megcáfolják, hogy ily dolgok a szerzetesi ruhával meg nem egyeztethetők. A jelen idők követelményeinek úgy felelne meg a papság, bármilyen költői lendületet érezzen is magában, ha az érzékiségre csábító írások szaporítása helyett, a vallás magasabb és szentebb céljaival, meg az erkölcsiséget előmozdító tanulmányokkal foglalkoznék. Ez volt a múltban a bencések törekvése, erre a legalkalmasabb eszközöket szolgáltatják saját könyvtáraik. Foglalkozhatnának a bibliai tudományok tökéletesítésével, a keleti nyelvekkel és más elvontabb tudományokkal, sőt a csillagászatral is, hogy így a belföldi csillagászati intézetek vezetésére ne kelljen külföldieket meghívni. Aggódni kell, hogy ha a szerzetek papjai az erotikus költészetet művelik, a rendházak a Szent Márton congregatio hivatásának rosszul fognak megfelelni. Kár, hogy a primási szék üresedése miatt a szerzetesrendek felügyelete szünetel.

Arra a kérdésre mégis, kell-e és mint kellene ez ügyben, különösen pedig Czuczornak a Tudós Társaságnál való jegyzősége ügyében intézkedni, az volt Haulik véleménye, hogy meg kell hagyni a főapátnak, azonnal rendelje vissza a szerzetbe Czuczort és itt alkalmazza papi hivatásának inkább megfelelő állásban, tekintet nélkül arra, hogy e vissza-

rendelés a Tudós Társaság némely tagjánál és protektoránál feltűnést keltene-e. Ily módon ugyanis Czuczor életmódjára nézve minden aggályoskodás rögtön megszűnnék, és ami a leglényegesebb, tényleg bebizonyíthatnák, hogy a király, ily kegyes alapítványok legfőbb védője, az ilyenféle eltévelyedéseket semmiképen sem tűri meg.

Arra nézve, hogy pap másféle alkalmazást nyerhet-e, az volt Haulik véleménye, hogy hasonló elfoglaltság, mint a papi hivatással ellenkező, de egyéb szempontokból is annál kevésbé engedhető meg, mert I. Ferenc király határozott kívánsága volt, hogy az iskolai szerzetesek tagjai magánosoknál vagy egyáltalán szerzeteken kívül ne alkalmaztassanak. A főpát tudtára kell adni tehát, hogy szerzeteseinek hivatásuktól eltérő foglalkozást ne engedjen meg, sőt inkább gondoskodjék arról, hogy a mult példája és a jelen szüksége szerint szolidabb tudományokkal, különösen olyanokkal foglalkozzanak, melyek a vallás célját és az erkölcsösséget mozdítják elő. Hangsúlyozni kellene azonban azt is, hogy a bencések a nyilvános tanszékektől és más, a király kinevezésétől függő hivataltól nincsenek elzárva, mert ezek sem a hivatásukkal, sem a szerzetesrendek helyreállításához fűzött legfelsőbb célzatokkal nincsenek ellentétben, de a főpát az ily hivatalban levő szerzetese életmódján őrködni köteles és nem szabad megengednie, hogy papja magánlakásban lakják, vendéglőben étkezzék és szerzetesi ruháját civilruhával cserélje fel, s így a világi papságnak is rossz példát adjon.

Pálffy főkancellár a beszerzett tudósítások alapján írta meg jelentését a királynak. Henfner egyetemi jogtanár nyilatkozata alapján a forradalmi beszélgetésre vonatkozó vádat, mint nem bizonyíthatót elejtette, Czuczor bencésre nézve viszont a főkancellár teljesen egyetértett Haulik püspökkel, azért engedélyt kért a főpátnak adandó oly királyi utasításra, hogy minden szükségtelen feltűnést elkerülve, rendelje vissza azonnal Czuczori Pannonhalmára s ott foglalkoztassa és ellenőrizze, hasonlóképen őrködjék Haulik püspök javaslata szerint rendje többi papja fölött is, hogy az esetleges gyűlölködések és helytelen magyarázatások elkerülése végett a bencések a Tudós Társaságban tagságukat továbbra is megtarthatják, ily kitüntetést továbbra is elfogadhatnak, azonban olyan hivatalt, mely pesti jelenlétüket kívánja vagy mely élethivatásuktól elvonná, nem fogadhatnak el, csak oly tudományos munkákban segédkezhetnek, amely a szerzetesi pályával megegyeztethető, ami annál könnyebb, mert a Tudós Társaság tulajdonképeni célja a magyar nyelv tökéletesítése s a magasabb tudományokban (mint történelem, mennyiségtan stb.) kitűzött célja a papi hivatással nem ellenkezik. A főkancellár ugyancsak Haulikra hivatkozva a szerzetesrendek süllyedő disciplinájára való tekintettel kérte a primási szék betöltését, hogy ennek útján hatályosan ítélkezni lehessen.

Pálffy 1837 febr. 17-iki felterjesztését Kolowrat miniszter referálta. Teljesen elfogadta Pálffy javaslatát, sőt megtoldotta azzal, hogy Czuczornak nemcsak foglalkozása, de viselkedése sem volt a szerzetesrendhez illő. Ezt a főpát is belátta, mert megfeddette Czuczort, viszont további eljárása lanya volt Czuczorral szemben, úgyhogy előrelátható, ha Czuczor Pesten marad, teljesen elvilágiasodik, mert a főpát nem lesz képes őt a renden kívül ellenőrizni és szabályszerű életre szorítani.

A király 1837 május 6-iki kéziratában elrendelte, hogy a főkancelár a felterjesztésben foglalt elvek szerint adhasson Kováts főpátnak utasítást Czuczor ügyében.¹⁰

Pálffy ezt a kéziratot még jóformán meg sem kapta, máris újabb eljárás indult meg. Sednitzky, a rendőrfőhatóság elnöke 1836 nov. 21-iki jelentése szerint tovább figyeltetvén Czuczort, 1837 máj. 8-án újabb jelentésben rámutatott arra, hogy Czuczor bosszantó pesti életmódjában még mindig nem történt változás. Ezen az alapon Pálffy 1837 május 27-iki királyi kézirat felhívta, minthogy Czuczor Gergely bencés Pesten továbbra is botrányt okozó viselkedést tanúsít, nemcsak civilruhában látható mindig, hanem gyakran lakomákon is résztvesz, Zrinyi-dolmányban jelenik meg más felekezetűek közt s az állam, vallás és egyház elleni támadásokat nyugodtan, sőt mosolyogva hallgatja meg, ezért május 6-iki utasítása szerint Pestről való eltávolítása mielőbb teljesíttessék.¹¹

Pálffy a kézirat vétele után rögtön felhívta a főpátot, késlekedés nélkül hívja vissza Czuczort Pannonhalmára. Mielőtt még a főpát e rendeletre válaszolt volna, okt. 6-án újabb kir. parancs érkezett Pálffyhoz. A király e parancsban Sednitzky jelentése¹² alapján arról értesítette, hogy Czuczor főpátjától csak kényszerítve tért vissza rendjébe és elutazásáig paphoz nem illő életét folytatta; azonkívül Czuczor kijelentette, hogy rövidesen visszatér Pestre vagy legalább is az őszi nagygyűlésre. Felhívta ezért Pálffy, igyezzék a főpát útján kieszközölni, hogy Czuczor ne menjen a nagygyűlésre és a tudós társasági jegyzőségről mondjon le. Pálffy még aznap kívánta a főpáttól a király óhajának teljesítését, s mivel a főpátnak a május 6-iki kéziratra adott jelentése (június 28-án arról, hogy Czuczor a rendbe visszatért) már kezéhez érkezett, ezt felterjesztette, s a király tudomásul is vette.¹³

Az okt. 6-i kir. kéziratban foglaltakra a főpát okt. 15-i jelentésében

¹⁰ Canc. eln. iratok. 1837 : 523., 719. Az előadó Duschek volt.

¹¹ Kolowrat-iratok 1837 : 543. sz. Conf. Act. 1300. sz.

¹² Sednitzky 1837 aug. 30-án jelentette, hogy a hozzáérkezett tudósítások szerint Czuczort a főpát visszahívta ugyan, de Czuczor nem teljesítette a parancsot azonnal, azért a főpát egy alkalmatossággal elvitette Pestről. Kolowrat-iratok 1837 : 1046. sz.

¹³ Cancellaria 1837 : 1107., 1591. sz., 1838 : 658. sz.

megvallotta, hogy Czuczornak megtiltotta a nagygyűlésen való részvételt, de erre az akadémiai elnök felkérte, engedje el, hogy a beteg jegyzőt helyettesítse. Ezt a kérést nem tagadhatta meg, el is engedte s Czuczor ugyanakkor lemondott jegyzői tisztjéről. Ezenkívül azt is jelentette a főapát, hogy Czuczort másodkönyvtárnoknak alkalmazta és teljesen a rendszabályai szerint él. Pestre való visszatérésre nincs reménye, mert határozottan kijelentette, hogy sem neki, sem más rendtagnak sem szabad oly hivatalt elvállalnia, amely állandó pesti tartózkodást kíván. Jelentette azt is a főapát, hogy feltűnés nélkül szorgosan kutatta, milyen volt Czuczor viselkedése Pesten, de nem tudott meg semmi olyant, ami megbotráncztatásra adna okot.

Pálffy a főapátnak e jelentését nem tartotta kielégítőnek, azért (okt. 21-iki jelentésében) arra kérte a királyt, hogy a főapátot megfelelően kioktathassa. Az így kapott 1838 máj. 29-iki kézirat szerint a főkancellár tudtára adta a főapátnak, hogy jobban megfelelt volna a királyi kézirat célzatának, ha Czuczornak a nagygyűlésre való utazását nem engedte volna meg.¹⁴

Ezzel az ügy talán befejeződött volna, ha a főapát Czuczort egyideig meghagyta volna pannonhalmi könyvtárnoki állásában. De nem volt eléggé óvatos, mert alig két hónapra, hogy a főkancellár fenti szemrehányásait kézhez kapta, az 1838/9 tanévre beosztotta Czuczort a győri akadémiához a magyar filológiai tanszékre. Ezt hivatalosan be kellett jelenteni a helytartótanácsnak, a kancellária és Pálffy főkancellár viszont a helytartótanács aug. 21-i kimutatásából értesült a tényről. Erre Pálffy szept. 21-iki elnöki határozatból szemrehányásokkal illetve a főapátot,¹⁵ a Czuczorra vonatkozó intézkedés visszavonását kívánta. A főapát azonban továbbra is meg akart maradni intézkedése mellett, megokolva annak helyességét. Ez Pálffyt felingerelte, úgyhogy szeptember 30-án erélyes felterjesztésben fejtette ki véleményét.¹⁶

Az ügy előzményeire utalva kifejtette, hogy Kováts Tamás főapát királyi parancsra utasított, azonnal távolítsa el Pestről Czuczor Gergelyt a rendi szabályokkal ellenkező, exaltált magyarságot, liberalizmust elősegítő viselkedése miatt és hívja vissza Pannonhalmára, ott megfelelő foglalkozást bizonnyá és tartsa szem előtt. A főapát mégis a 'tudós társasági elnöktől elcsábítva Pestre engedte Czuczort a nagygyűlésre, ezért aztán kellő figyelmeztetésben részesült. Ezek után teljesen váratlan volt a helytartótanácsnak az a jelentése, hogy a főapát Czuczort a győri akadémia magyar filológiai tanszékére rendelte ki. Nem engedhető meg, hogy

¹⁴ Cancellaria 1837; 1643. sz., 1838: 657. sz.

¹⁵ Cancellaria 1838: 1139. sz.

¹⁶ Cancellaria 1838: 1171. és 1256. sz.

a kir. rendeleteket álcindedelmességgel kijátsszák, azért figyelmeztette a főapátot, hogy sokkal jobban megfelelt volna a felsőbb rendeleteknek, ha oly embert, akit extravagans politikai elvei és túlságos szabadelvű viselkedése miatt Pestről el kellett távolítania, más foglalkozással bíztá volna meg és nem az ifjúság nevelésével, mert az exaltált nézetek az ifjúságnál, sajnos, könnyen jó talajra találnak. A főapát választására bíztá, hogy ezt a kir. rendeletről nyilvánvaló eltérést maga vonja-e vissza, vagy pedig bevárja, míg azt felsőbb helyről elrendelik. A főapát ezek után is megmaradt intézkedése mellett, mert a beállott javulásban kezességet látott, hogy Czuczor helyesen fog viselkedni és nem tévelyedhet el a helyben lévő iskolai felügyelő szigorú felügyelete miatt sem; de a főapát szerint a kir. rendelet sem kívánja, hogy a *megjavult* ellen a büntetést tovább fenntartsa s a szellemi foglalkozáshoz szokott egyént attól elvonva, a munkátlanságnak és az avval egybekapcsolt erkölcsi romlásnak tegye ki, egyébként intézkedésének visszavonása a saját magának compromittálása nélkül, továbbá megfelelő más alkalmas egyén hiánya miatt a tanítás hátránya nélkül alig lehetséges. Nem vonja kétségbe, fejlegeti tovább a főkancellár, sem a főapát, sem a győri tanker. kir. főigazgató tanúságát, hogy Czuczor az első szerint 8, a második szerint 7 havi működése alatt megjavult, de meggyőződése szerint az ifjúság nevelése csak teljesen bevált egyénekre bízható és ily új megtérre nem lehet tanulókat nyugodtan rábízni, annál inkább, mert kiváló alkalmat ad arra, hogy az ifjúságra exaltált módon lehessen hatni. A magyar filológia tanszéke Czuczor kezében komoly aggodalomra ad okot, mert erotikus költéssel foglalkozik és több beszédében exaltált felfogásának bizonyítékát adta. A főapátnak ezt meg kellett volna fontolnia, mielőtt Czuczorra bíztá a tanszéket, annál is inkább, mivel a királytól erre nézve ismételen figyelmeztetést kapott. Ennek következtében azt kérte a főkancellár, hogy a főapátot elnöki úton a kir. rendeletről ellentétben álló viselkedésére figyelmeztethesse, utasítván őt egyúttal arra, hogy Czuczort azonnal rendelje vissza Pannónhalmára és állítson más alkalmas egyént helyébe. A király ezt okt. 15-iki kéziratával jóváhagyta s a főkancellár okt. 20-án közölte a főapáttal a szigorú rendeletet, mire ez okt. 29-én jelentette, hogy Czuczor helyett Rammershoffer Valériánt rendelte ki.¹⁷

A szigorú intézkedés Czuczort arra bírta, hogy ismeretes terjedelmes védelmi iratát megírja. Ebben viselkedésére, politikai véleményére kiterjedő vizsgálatot kért sértett becsületének és a király kegyelmének visszanyerése végett. Ezt az iratot a főapát felterjesztette a főkancellárhoz. Ezzel teljesen magára vonta a főkancellár ellenérzését, úgy maga mint Czuczor

¹⁷ Cancellaria. 1878 : 1298. sz.

íránt. A főapát és Czuczor iratait felterjesztve, kiemelte,¹⁸ hogy a főapát viselkedése a Czuczor-ügyben nem volt a legfelsőbb rendekhez méltó szellemű és a jan. 1-i és az okt. 20-i megrovásokat megérdemelte. Ez a lépés is több tekintetben a legnagyobb mértékben megütközést kelt. Kiténik ugyanis, hogy bár 1837 május 9-én határozott rendeletet kapott, Czuczor olyatén visszahívására, hogy az Czuczor becsületére ne legyen hátrányos, az okt. 20-iki rendelet is odairányult, hogy felsőbb rendeletre való hivatkozás nélkül járjon el, mégis minden rendelkezése alkalmával a legfelsőbb utasításra hivatkozott. Hasonlóképp visszataszító, hogy egy rendfőnök, aki előtt a feltétlen engedelmesség fogadalma az előljáró iránt nem lehet ismeretlen, alárendeltjei hasonló lépését pártfogolja, ahelyett, hogy azt a kellő korlátok közé utasítaná. A kérvényezőnek nem vehető rossznéven, ha kihallgatás nélküli büntetést kellene elszenvednie, hogy a vélt bűn vizsgálatára törekszik, de Czuczor nem részesült büntetésben, hanem Pestről, hol tartózkodása aggályos volt, a rendi hivatásnak megfelelő foglalkozásra a rendbe került vissza. Ezt az intézkedést a főapát akkor kapta, miután Czuczort a vád ügyében meghallgatta és részletes nyilatkozatot adott is. A győri tanszékről való visszahívása a régebbi eljárás folytatása volt és annak a meggyőződésnek természetes folyománya, hogy ifjúság tanítására nem való, amire nem erőszakolhatja magát; de az ebből való kizárás annál kevésbé lehet fájdalmas ránézve, mert a tanítás a bencéseknek nem kizárólagos életfeladatuk. Hogy visszahívása személyének némi compromittálásával történt, a főapát hibája, mert a szept. 21-iki felhívást nem teljesítve, Czuczor 4 hétig tanított s így azután való visszahívása természetesen nagyobb feltűnést keltett. Ennek következtében arra kért felhatalmazást, hogy a főapátot mostani intézkedésének megfontolatlansága miatt kioktathassa, továbbá, hogy Czuczort az 1837 máj. 9-iki utasítás értelmében abban a minőségben és a rendi hivatásához alkalmazott hatáskörbe helyezze, de sem szónok, sem nyilvános tanító nem lehet, azonkívül, hogy figyelmeztethesse, hogy amit eddig is meg kellett volna tennie, a felsőbb rendeletekre való hivatkozástól tartózkodjék.

Czuczor kérelme — jelenti a főkancellár Czuczorra térve — újabb bizonyíték arra, hogy a főapát a kir. rendeletek végrehajtásánál hibázott, mert különben az alárendelt szerzetes nem merészelne panaszt emelni a rendelkezések ellen, amelyek a rendfőnöke hatáskörébe esnek; továbbá bizonyítja azt is, hogy Czuczor a kolostori fegyelemtől és visszavonultságtól elszokva, működésének világi területre való átjátszásához szokott; főnökének elhibázott viselkedése tévedésében megerősítette és hivatásá-

¹⁸ Cancellaria 1838 : 1318., 1330., 1472. sz. Kolowrat-iratok 1838 : 1378. sz.

ról teljesen megfélekedezett, mert ahelyett hogy főnökének utasításaihoz alkalmazkodnék, világi állampolgár helyzetébe képzele magát és egy elvesztett állást nem tud elfelejteni, sőt a közvélemény előtt, — azt híván, hogy ez foglalkozik vele — igazolni akarja magát, hogy így fejedelme eljátszott kegyelmét is visszanyerje.

Ez a fejtegetés ismét Kolowrat kezébe került. Kolowrat még Pálffy-nál is szigorúbb volt, mert kiemelte, hogy olyan barát, aki liberális és frivol nézeteknek úgy hódol, mint Czuczor Pesten tette, a rendházban eltöltött néhány havi tartózkodás után nem ad kezességet arra nézve, hogy megtért, ami szükséges, ha ifjúságot akar tanítani. Czuczor még nem tért meg, mert még most is dicsekszik, hogy Pesten kifoğástalanul viselkedett, aminek ellenkezőjét bizonyítják az iratok. Kívánsága vizsgálat megindításáért kihívó és egy regula alatt álló pap köteles engedelmességével nem egyeztethető össze. Pálffy javaslatai mindezekért helyénvalók azzal, hogy Czuczor a szónoki és tanítói működéstől ne föltétlenül azaz, örökre tiltassék el, csak egyelőre, mert szelleme még nem érkezett a szükséges nyugalomhoz és megfontoltságához.

Ily előzmények után az 1838 dec. 18-iki kézirat utasította a főkancellárt, hogy az elrendelt visszahívásnál meg kell maradni, a főapát pedig utasítandó, hogy mielőtt Czuczort valamely tanszékre alkalmazná, előbb részletes és indokolt jelentést köteles tenni és a kir. határozatot meg kell várnia. Azt pedig a főapátra kell bízni, hogy Czuczort illetlen kérelme tárgyában a rend szabályai értelmében kioktassa, a főapát pedig értesítendő, hogy ha szigorúan a hozzáérkező utasítások szerint járt volna el, a mostani kellemetlenségek elmaradhattak volna. Ezt a főkancellár dec. 19-iki iratában közölte is Kováts Tamás főapáttal. Ezzel a pesti ügy lezárult volna, de Ferstl rendőrségi főbiztosnak egy újabb jelentése¹⁹ ismét ráirányította a figyelmet. Ferstl ugyanis megismételve a pesti vádat, megemlítette, hogy a főapát Czuczort egyelőre Győr mellett a levél- és könyvtárban alkalmazta, de csakhamar a győri akadémia fizikai tanszékére állította, majd mivel e kinevezést felsőbb helyen nem hagyták jóvá, Győrött rábizta a rendi noviciatus fizikai²⁰ tanszékét, azaz oly fiatal embereket bíztak rá, akik a humanitas osztályából a rendbe lépnek és mint noviciusok a világi tanulóktól elkülönítve tanulják filológiai tanulmányaikat; most tehát ismét Győrött van, és mivel előbb szerelmi költeményeiben és a pesti társaságban a papi állás előtt idegen irányt, sőt újító politikai ellenzéki szellemet nyíltan hangoztatott, a zsenge rendi ifjúsággal való hivatalos foglalkozása annál inkább figyelemre méltó, mert a győri clerus

¹⁹ Cancellaria 1839 : 613. sz.

²⁰ Téves, e helyett : filológiai.

is úgy nyilatkozott élet- és beszédmódjáról, hogy Czuczor nagyon hat az ifjúságra, és mivel Győrött is egészen polgári ruhában, Zrinyi dalmányban jelenik meg, a megyegyűlésen az ellenzék sokszor ujjongva fogadja, itt az előkészítő tanácskozmányok számára gyakran liberalis beszédeket ír, így tehát a rendi szabályokkal és a klérus politikai helyzetével nagyon ellentétes hatást gyakorol, azért a jóérzelműek óhajtják, hogy ez a nyugtalan bencés Pannónhalmára hozassék vissza és az ifjúság hatásától szabadíttassék meg.

Ez a jelentés ugyan már 1839 január 16-án érkezett a bécsi rendőrfőhatósághoz, mégis intézkedésre csak később került a sor. Időközben ugyanis Győről újabb jelentések érkeztek Czuczorról. Ilyen pl. az, hogy Kováts Pál orvos elnöklete és Czuczor titkos pártfogása alatt olvasó-egylet alakult Győrött. Ennek tagjai nagyobbára asszonyok és exaltált ifjak, febr. 24-én bált rendeztek, amelyen Czuczor atillában jelent meg. Amióta Czuczor ily ruhában volt látható, azóta példáját nemcsak a bencések, hanem más papok is követik, sőt minden bálon, zeneelőadáson így jelennek meg, egyesek még az énekarban is résztvesznek, mint legutóbb Starke Leander bencés. Ha Czuczort nem távolítják el Győről és a papság nem fog ismét papiruhát viselni, ez az ifjúság fejlődésére káros hatással lesz. Egy másik jelentés szerint pedig Czuczor a márc. 4-i győri megyegyűlésen volt jelen és ott mosolyogva hallgatta, hogy szellemi gyermekei (t. i. az ellenzék) mily hévvel szólaltak fel.

Ezeket a jelenségeket a rendőrség Informations-Protokolljába felvéve Sedlnitzky ápr. 3-iki jelentésével terjesztette elő. A király azonnal kiadta azt a magyar főkancellárnak jelentéstétel végett, hogy t. i. van-e a Czuczorra vonatkozó hírnek valami alapja, s ha van, Czuczort el kell távolítani Győről.²¹ Ekkor már gr. Majláth Antal volt a magyar kancellária vezetője, aki a túlzottan aulikus Pálffy helyett magyarabb felfogással ismertette az ügyeket. Érdekes és bizonyára jellemző Majláthra, hogy előzetesen tudomást szerzett e feljelentésről (kéz alatt-e vagy más úton, nem állapítható meg). Még az nap, tehát 1839 január 26-án elnöki határozatból felhívta Dresmitzer József apátkanonokot, győri tanker. kir. főigazgatót, adjon ez ügyben sürgős információt, hogy az esetleges botrány elháríttassék.²²

Dresmitzer már február 5-én igen érdekes jelentéssel szolgált. Megírta, hogy Czuczort, most a győri rendi klerikusok magyar tanárát, kevéssel azután, hogy a legfelsőbb parancsra a győri akadémia magyar irodalmi tanszékétől elmozdították, magához hívatta és megkérdezte, minek

²¹ A királyi kézirat május 21-én kelt. Confer. Akt. 1839 : 418. sz.

²² Cancell. 1839 : 127. sz.

tulajdonítja, hogy a legfelsőbb helyen viselkedése ennyire visszatetszett. Czuczor azt felelte, nem emlékszik rá, hogy szóval, írással vagy tettel olyasmit követett volna el, ami a királyi hűség, a kormány iránti tisztelet ellen lett volna; de tán azért, hogy a társaságban előtte elhangzott liberalis szellemű éretlen beszélgetéseknek azonnal nem mondott ellen; nagyon sajnálja azonban mindazt, amivel okot adhatott az elítélésre. De azon idő óta, írja Dresmitzer, mindig rendi ruhát visel, csak téli időben, ha a városon kívül sétál, vesz magára kaputot vagy atillát; korcsmába való járásra nem engedi magát elcsábítani; egyébként nem dicsőségre vágyó, de műveltségre törekvő; a noviciusoknál káros elveket nem terjeszthet, mert ha ezt merészelné tenni, nem találna az igaz keresztény szellemmel áthatott ifjúságnál jó talajra, sőt ily bűnös kísérleteit azonnal feljelentené. Jelenlegi életmódja jó és teljesen olyan, hogy a hírére ejtett csorbát jóvá tegye, amiért ajánlja a legfelsőbb kegyelemre.

Majláth főkancellár Czuczor főnökének e jóakarató és nyomós véleménye birtokában várta meg a május 21-iki kir. kéziratot s június 3-án kedvező jelentést terjesztett a király elé.²³

Kiemelte, hogy 1839 január 26 án, tehát a feljelentés kelténél (jan. 16) később felhívta Czuczor főnökét, Dresmitzer József tanker. kir. főigazgatót jelentéstételre. Dresmitzer kedvezően nyilatkozott Czuczorról, azért ezen jelentés alapján javasolta, hogy míg más komolyabb jelentés nem érkezik, a főigazgató tanuságtétele elegendő az ügy elejtésére, nehogy ez a szerzetes a gyűlöletes üldözés színébe kerüljön és ebből kedvezőtlen panasz keletkezzék a kormány ellen; de a jelen pillanat eltérő intézkedésre a legkevéssbé alkalmas, azért meg kellene bízni a főigazgatót Czuczor szoros megfigyelésével azzal az utasítással, hogy ha ellene komoly észrevételek merülnének fel, tegyen azonnal jelentést. Ehhez az államértekezlet²⁴ is hozzájárult és elfogadta a király is, 1839 június 20-iki kéziratával ily utasítást adva Majláthnak. Azt a bajt tehát, amelynek megnagyításához Pálffy hevessege és rosszindulata nagyban hozzájárult, az emberiesen gondolkodó, jóakarató Majláth elhárította Czuczorról. Ügye ezután nyugvópontra jutott, mert ezután nem fordul elő rávonatkozó feljelentés.

Valószínű, hogy Kováts Tamás főapát Czuczor ügyének erről a fordulatáról értesülést szerzett. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy 1840 május 21-én²⁵ az 1838. évi 1472. sz. rendeletre való hivatkozással (t. i.

²³ Cancell. 1839 : 730. Kolowrat-iratok 1839. 771. sz.

²⁴ Véleményezők voltak : Somsich Pongrác, Purkhardt Norbert, gr. Nádasdy Mihály tanácsosok, gr. Kolowrat Ferenc, hg. Metternich Kelemen miniszterek, s az elintézés Ferenc Károly és Lajos főhercegek tudtával történt.

²⁵ Cancellaria 1840 : 1043. sz.

hogy újabb alkalmazás esetén indokolt jelentést kell tennie és a jóváhagyást meg kell várnia) kérte, hogy Czuczort ismét tanításra alkalmazhassa, mivel a három év alatt Pannonhalmán és Győrött felebbvalói sem szóban, sem tetteben nem vettek észre rajta semmi kifogásolhatót, és mert megvannak benne a jó tanár kellékei.

Majláth főkancellár intézkedés előtt (nov. 10-én) meghallgatta Bresztyánszky Adalbert tihanyi apát véleményét.²⁶ Majláth Bresztyánszky jelentésének birtokában így foglalta egybe a királyhoz intézett jelentését: Igazolt vádak szerint Czuczor bencés, akkor a Tud. Társaság jegyzője ezen állásának elfoglalása után a szerzetesi szabályok ellenére nem kolostorban, hanem magánházaiban lakott, szerzetesi ruháját világival cserélte fel, bajuszt hordott, de csak Komáromban, gyakran járt a kaszinóba és színházba, naponta vendéglőbe járt étkezni, erotikus költeményeket írt, amiért a főapát 1837-ben utasított, hogy Czuczort feltűnés és compromissio nélkül hívja vissza Pannonhalmára, alkalmazza szerzetesi hivatásának megfelelően és tartsa pontos felügyelet alatt. A főapát visszahívta ugyan Czuczort, de a rendeletet rosszul értelmezte és kevés mefontoltsággal már 1838-ban Győrött filológiai tanárnak nevezte ki, sőt a kancellária elnöki iratát sem vette figyelembe, mely ezen hibás intézkedés visszavonását kívánta, amire azután kir. rendelet tette köteleltségévé, hogy Czuczort Győről hívja vissza és a jövőre tudtára adta, hogy mielőtt tanításra alkalmazná, engedélyt kell kérnie.

Amialatt Czuczor a győri noviciatusban tanár volt, újabb feljelentés érkezett be ellene, hogy világi ruhát visel, nyilvános gyűlésekre és vendéglőkbe jár, káros politikai eszméket terjeszt, de e híreket Dresmitzer győri tanker. kir. főigazgató megcáfolta és ennek alapján, ott azóta szoros felügyelet alatt van. Ezen idő óta semmiféle hátrányos hír nem érkezett ellene, mégis a teljes megnyugvás okából a tihanyi apáthoz fordult további felvilágosításért. Szerinte Czuczor a három év alatt részben Pannonhalmán, részben Győrött léte alatt a rendi fegyelemhez képest nyugodtan, mefontoltan viselkedett és a javulás kétségtelen bizonyítékát adta, csak egyben maradt a régi: következetesen szereti a magyar nyelvet és irodalmat. Egyébként, bizton állítja, hogy előző eltávolítása nem szívének romlottságából, hanem ifjú könnyelműségéből, a csábítás veszélyeiből, a kolostori fegyelemtől való elkülönüléséből eredt.

A főkancellár, e kedvező jelentések alapján javasolta a főapát kérésének teljesítését, annál is inkább, mivel Czuczor kiváló képességét senki sem vonhatja kétségbe, továbbá mert Pestről való eltávolítása jegyzői tiszte és egyéb összeköttetés miatt minden feltűnés mellőzésé-

²⁶ Cancellaria / 840 : 1143. sz.

vel nem volt lehetséges, de azért is, mert ha ily elismert tehetség örökre parlagon maradna, az könnyen gyűlöletes magyarázatra adhatna okot. A kérés teljesítése esetén azonban a főapátot kötelezni kellene, hogy Czuczort lelkiismeretes felügyelet alatt tartsa. Az államértekezlet Majláth véleménye mellé állott, mert Czuczornak a tanítástól való eltiltása nem volt végleges, Czuczor pedig a jelentések szerint 3 év óta javulást mutat és a tanárságra alkalmas. Ezek alapján a király 1840 júl. 10-iki kéziratával ily értelemben döntött,²⁷ a kancellária azonban, Kováts Tamás főapát 1841-ben elhalván, a király döntését csak az új főapát kinevezése után 1842 január 29-én közölte.²⁸

1845-ben új fordulat állott be. Nem kisebb egyéniség, mint gr. Széchenyi István, mint a Tudós Társaság alelnöke a következő levéllel fordult 1844 végén Rimély főapáthoz:²⁹

Különösen tisztelt Nagyságos Uram!

Alázatos kérésem van, és pedig igen fontos, t. i. anyanyelvünk ügye körül, mikép nem is kételkedem Nagyságod hajlamát megnyernem, s tán jóváhagyást is, ha nincs a dologban lehetetlenség. — A magyar Academia átlátván ennek szerfeletti szükségét, értelmező magyar szótár kiadását határozta el, s szerkesztőül egyhangúlag Czuczort választá meg, vizsgálóul pedig szinte egyhangúlag Fogarassyt.

Czuczort úgy fogja az Academia honorálni, mihez képest becsületesen élhessen, ámde neki itt kell laknia, s pedig folyvást, minthogy Fogarassy innen nem távozhat, kivel meg nem szűnő s szóbeli érintkezésben kell lennie, s még inkább, mert sehol nem léteznek használatul az érintett cél elérésére annyi segéd eszközök, mint épen itt. —

Hivatalosan az Academia nevében tüstént holnapi közülésünk után hasonlólag Nagyságod színe elé fogok lépni Czuczor végett, addig is egyéni tiszteletem kijelentése mellett, e sorok által vagyok bátor nagyságodat azon kéréssel előlegesen tudósítani, méltóztassék néhány sorral vigasztalásunkra lenni, hogy valljon nem fog-e reményünket kettétörő akadály fordulni elő?

Ki is szokott kegyeibe ajánlkozva legvalódibb tisztelettel vagyok Nagyságod Pest dec. 25 nap. 1844 alázatos szolgája Gróf Széchenyi István.

²⁷ Confer. Akten 1840: 1539. sz.

²⁸ Cancellaria 1842: 707. sz.

²⁹ Cancellaria 1845: 5. sz. titkosabb iratok. Meg kell jegyezni, hogy az Akadémia kéziratárában dec. 24. kelettel van Toldynak fogalmazványa Rimélzhez, de Széchenyi az itt közölt levelet küldötte el, amint ezt a Cancellaria titkos iratai közt fennmaradt eredeti levél bizonyítja. Lásd erre még Széchenyi és Czuczor Gergely c. értekezést az Akadémiai Értesítő 1911. évfolyamában.

Rimély okulva az előzményeken még 1844 dec. 28-án Majláth fő-kancellárhoz fordult, és nehogy „valamikép helytelenül cselekedjék,” mellékelte Széchenyi levelét és kérte a kérés teljesítését azon hitének adva kifejezést, hogy Czuczor az előzményeken bizonyára okult.

Majláth 1845 jan. 4-én azt válaszolta, hogy Czuczor remélhetőleg okulva a multon a köteles felügyelet alatt olyan elveket fog vallani, hogy nem kell félni a huzamos pesti tartózkodás káros és kellemetlen hatásától, azért nincs ellenvetése, hogy a főapát az 1841-iki leírat értelmében az Akadémia kérését teljesítse.

Igy Czuczor visszakerült oda, ahonnan távozásra kényszerítették,

Viszota Gyula.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár